

FARG'ONA SHAHRI URBANOFLORASIDA UCHRAYDIGAN SHIRINMIYA- GLYCYRRHIZA GLABRA, O'SIMLIGINING BOTANIK TAVSIFI.

O'rinboyev Ilxomjon Ravshanovich

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

Umurzakova Farangiz Baxtiyarovna

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Shirinmiya-glycyrrhiza glabra, o'simligining ildizpoyasi yo'g'on, ko'p tarmoqlangan, yog'ochlashgan. 5 metr gacha bo'lgan oddiy va kam shoxlangan ildiz hosil qiladi. Ildizpoya va ildizi tashqi tomondan jigarrangda. Barglari poyada ketma-ket joylashgan, uzunligi 5-20 sm. Gullari 8-12 mm diametrdagi, gulbandi 3-5 sm uzunlikda. Mevasi po'stli, oqish jigarrangli bo'lib, ichida 6 ta urug'lar mavjud. Urug'lar uzunligi 2-3 mm, eni 4-5 mm. Urug'lar buyraksimon ko'rinishda. Iyun oyidan avgust oyigacha gullaydi. Meva hosil qilishi avgust va sentyabr oylarida kuzatiladi. Vegetativ va urug'lari yordamida ko'payadi. (1-rasm)

1-rasm

O'simlikning tarqalishi. Shirinmiya ko'pincha O'rta Osiyoning adir va chala cho'l tumanlarining daryolari vodiylari bo'ylab tarqalgan. U uchraydigan joylarning o'ziga xos xususiyati bu – yer osti suvlarining nisbatan baland darajasi va bahorgi-yozgi davrda vaqtinchalik suv bosishi. Shu bilan birga shirinmiya qurib qolgan daryo qirg'oqlarida, kam suvli soylar, ariq va kanal bo'ylarida ham o'sadi. Ekinlar orasida begona o't sifatida ham uchraydi.

O'simlik xomashyosini tayyorlanishi va uning sifati. Tayyorlanish joyi va ob-havo sharoitlariga bog'liq holda shirinmiyaning ildizlari va ildizpoyasi martdan noyabrgacha mahsulot olish uchun tayyorlanadi. Xomashyoni yig'ishda ildiz va

ildizpoyalar umumiy zahirasining faqatgina 50-75% ini tanlash kerak. Ildizpoyalarning 25-50% ini tuproqda qoldirish zarur, chunki shu yo'l bilan vegetativ ko'payish orqali shirinmiya butazorlarining tiklanishini ta'minlash mumkin. Aynan o'sha maydondan shirinmiya xomashyosini takroran tayyorlash uchun, o'rta hisobda 6-8 yil o'tishi kerak, shu vaqt oraligida butazorlar odatda butunlay tiklanadi. [44]

Shirinmiyaning xom-ashyo bazasini tiklanishi ikki yo'l bilan amalga oshirsa bo'ladi:

- 1.Yovvoyi butazorlarni madaniylashtirish orqali;
- 2.Sanoat plantatsiyalarini kengaytirish orqali.

Tibbiyotda qo'llanilishi va kimyoviy tarkibi. Tibbiyotda shirinmiyaning ildizi glitsiram, likviriton va flakarbin dorivor preparatlarini olishda ishlatiladi.

Shirinmiyaning yer ustki qismi saponin, oshlovchi moddalar, flavonoidlar, efir moylari, uglevodlar, pigmentlar va boshqa moddalar tutadi. Bu esa o'z navbatida shirinmiya yer ustki qismidan tibbiyot sohasida shamollashga qarshi, og'riqni qoldiruvchi va virusga qarshi kurashadigan preparatlar tayyorlashda istiqbolli tarzda foydalanish mumkin.

Shirinmiya ildizi qaynatmalar, damlamalar, ekstrakt yoki poroshok holida yo'tal bilan kechadigan o'pka kasalliklarida yo'talni qoldiruvchi vosita sifatida, oshqozon-ichak kasalliklarida yallig'lanishga qarshi va og'riqni qoldiruvchi vosita, dorivor aralashmalar tarkibida – ichni bo'shatuvchi va siydikni haydovchi vosita sifatida foydalaniladi. Shirinmiya kukuni (poroshogi) farmatsevtikada dorilarning ta'mi va hidini yaxshilashda asosiy vosita sifatida ishlatiladi.

Shirinmiya ildizidan quyidagi dorivor preparatlar: glitsiram – glitsirrin kislota asosida (bronxial astma, allergik toshmalar, ekzema va boshq. kasalliklarni davolashda), likviriton va flakarbin – flavonoidlar asosida (oshqozon yarasi va o'n ikki barmoqli ichak kasalliklarini davolashda) olingan.

Shirinmiya ildizidan tayyorlanadigan damlama tayyorlash – maydalangan shirinmiya ildizidan 10 g (bir osh qoshiq) olinib sirlangan idishga solinadi, 200 ml qaynoq suv solib, og'zini berkitib 15-20 daqiqa davomida suvli hammomda qaynatiladi. So'ngra 45 daqiqa mobaynida xona haroratida sovutiladi, dokadan o'tkaziladi, qolgan mahsulotni olib tashlanadi. Olingan damlamani dastlabki hajmi 200 ml bo'lguncha qaynagan suv bilan suyultiriladi. Yo'talni qoldiruvchi vosita sifatida kuniga 3 mahal bir osh qoshiqdan ichiladi. Tayyorlangan damlamani salqinroq joyda 2 kungacha saqlash mumkin.

Shirinmiyaning ildizi va ildizpoyalaridan 23% gacha saponin-glitsirrin va 4% gacha flavonoidlar (likviritin, likviritozid, izolikviritin va boshq.), glabro, glitsirret kislotalari, steroidlar, efir yog'lari, asparagin, aspargin kislota, pigmentlar va boshqa moddalar ajratib olingan.

Markaziy Osiyo halqlari dorivor o'simlik sifatida *Ephedra distachya*, *Ephedra equisetina*, *Berberis oblonga*, *Berberis integririma*, *Berberis nummularia*, *Achillea millefolium*, *Juglans regia*, *Mentha asiatica*, *Salvia sclarea*, *Origanum tythanthum*,

Perovskia scrophalarifolia, *Anabasis arhylla*, *Hypericum perforatum*, *Spiraea hypericifolia* va *Alhagi*, *Amygdalis*, *Ziziphora*, *Ferula* turkumlari turlaridan foydalaniladi. Rasmiy tibbiyotda *Agropyron repens*, *Glycyrrhiza glabra*, *Adonis turkestanica*, *Rosa canina*, *Salsola richteri*, *Achillea millefolium*, *Hippophea rhamnoides*, *Ferula assa-foetida*, *Ferula tadshikorum* keng foydalaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Lehrbuch der Botanik für Hochschulen. Begriktet von E. Strasburger, F. Noll, H. Schenck A. F.W. Schimper. 35. Auflage // neubearbeitet von Peter Sittelman W.Weiler Joachim W.Kadereit Andreas Bresinsky Christian Kdrner Spektrum Akademischer Verlag Heidelberg. Berlin.
2. Takhtajan A. Flowering Plants. 2nd Edition - Springer, 2009. -751 p.
3. Мустафаев С.М. Ботаника (анатомия, морфология, систематика) дарслик.– Тошкент: Ўзбекистон, 2002. -470б.
4. O'simliklar sistematikasidan Amaliy mashg'ulotlar: o'quv qo'llanma.– Toshkent: O'zbekiston, 2006. – 127 б.
5. Гончаров М.Ю., Повыдыш М.Н., Яковлев Г.П. Систематика цветковых растений. / Учебное пособие. – Санкт-Петербург: СпецЛит, 2015 – 176 с.